

Сторожук І. Ю.,
КГОПІ ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

ЛІНГВАЛЬНИЙ СТАТУС СКЛАДЕНИХ ДІЄСЛІВ З ЗАЙМЕННИКОВИМИ ПРИСЛІВНИКАМИ НАПРЯМУ У ПРАЦЯХ ЛІНГВІСТІВ

Стаття присвячена аналізу лінгвального статусу складених дієслів із займенниковими прислівниками напряму у працях лінгвістів.

Ключові слова: займенниковий прислівник, дієслово, складене слово.

Статья посвящена анализу лингвального статуса составных глаголов с местоименными наречиями направления в трудах лингвистов.

Ключевые слова: местоименное наречие, глагол, составное слово.

The article analyzes the lingual status of the compound verbs with pronominal adverbs of direction in the works of linguists.

Key words: pronominal adverb, verb, compound word.

Прислівниково-дієслівні одиниці за моделлю “займенниковий-прислівник + дієслово” розглядають як складені слова, або словосполучення. Лінгвісти розглядають ці одиниці у першому випадку у галузі словотворення, у другому випадку – у галузі малого синтаксису.

У термінологічному плані розрізняють протилежні погляди на визначення структури складених дієслів із займенниковими прислівниками. Відповідно, ці погляди підкреслюють або слівний характер [5; 6; 11; 13; 10; 12; 15], або синтагматичний характер моделі “займенниковий прислівник + дієслово” [1; 4; 2; 7; 8; 9].

Перший погляд представлений твердженням, що за своєю структурою ці прислівниково-дієслівні утворення є нестійкими складеними словами (*unfeste Zusammensetzungen*). До нестійких складених слів зараховують також і дієслова з відокремлюваними префіксами, перші компоненти яких співвідносяться із прислівниками чи прийменниками, а стійкими складеними словами називають дієслова з невідокремлюваними префіксами *be-, ent-, er-, ver-, zer-*. Цю традицію спостерігаємо у таких німецьких граматистів, як В. Генцен [11], Г. Пауль [13], В. Юнг [12].

В. Генцен [11] підкреслює відокремлюваний характер частки (займенникового прислівника) як першого компонента складених дієслів і ставить прислівниково-дієслівні одиниці в ряд із префіксальними утвореннями. Займенникові прислівники зберігають власне, тобто пряме значення [14, с. 19], і семантичну незалежність у сполученні з дієсловом і також спостерігаються випадки виникнення переносного або специфічного значення складених дієслів [11, с. 89-90]. Єдина дія, яку разом виражають займенниковий прислівник та дієслово підтверджують функціонування цих одиниць як складених слів, вважає В. Генцен [11, с. 89-90]. Відповідно дані сполучення сприймаються як внутрішня функціональна єдність [11, с. 89-90].

В. Юнг [12] розглядає тенденції переходу синтаксичних конструкцій у складені дієслова, нестійких сполучень складених слів у стійкі. Так як і В. Генцен він пояснює неправомірність позначення “невідокремлюваність”, “відокремлюваність” складених слів, оскільки таке позначення виражає процес розщеплення, а не сполучення [12, с. 438]. В. Юнг погоджується з В. Генценом і не розмежовує складені дієслова із займенниковими прислівниками напряму від префіксальних дієслівних утворень, а називає і перші, і другі складеними словами.

В. Фляйшер [10] розмежовує префіксально-дієслівні утворення і складені дієслова із займенниково-прислівниковим першим компонентом. В. Фляйшер називає ці дієслова складеними словами, на відміну від префіксальних утворень, “бо між відповідними елементами у вільному вживанні та у сполученні з дієсловом немає суттєвих семантичних і функціональних відмінностей” [10, с. 310].

У радянській германістиці М.Д. Степанова представляє погляд на прислівниково-дієслівні одиниці моделі “займенниковий прислівник + дієслово”, як на складені дієслова. М.Д. Степанова називає ці утворення складеними дієсловами з відокремлюваними першими частотними компонентами. Частотні компоненти дієслів, зазвичай, повторюють значення відповідних прислівників [6, с. 531]. Компоненти, що співвідносяться із прийменниками, М.Д. Степанова позначає терміном “напівпрефікс”. Вирішальним у розмежуванні “напівпрефікса” і відокремлюваного частотного компонента є критерій семантичного зсуву порівняно із співвідносною вільною лексичною одиницею. “Напівпрефіксам” і відокремлюваним частотним компонентам різною мірою властива функціональна схожість з власне префіксами.

Схоже бачення мають науковці, які називають складені дієслова з транслокальними превербами напівскладеними словами. В. Вільманнс вважає їх “відокремлюваними композитами” (“trennbare Composita”) або “напівкомпозитами” (“Halbkomposita”) [16]. Дієсловами, утвореними за типом неповного словоскладання, вважає їх О.І. Москальська [5, с. 222]. Такими ж є сполучення дієслів з прийменниками. О.І. Москальська зазначає, що словотвірна функція прислівників і прийменників у цих утвореннях тотожна функції префіксів, яка полягає у високій продуктивності моделей та в утворенні великої кількості нових дієслів. Через самостійне існування у мові відповідних прислівників та збереження прислівником у дієслівній одиниці свого значення дієслова моделі “займенниковий прислівник напряму + дієслово”, на думку О.І. Москальської, все-таки варто відносити до складених дієслів [5, с. 223-224].

Г. Вельманн також вважає складені дієслова із транслокальними превербами словотвірною конструкцією [15, с. 437]. Складені дієслова, на думку Г. Вельманна, є одним із типів дієслівних сполучень. Тип “частка +

дієслово" охоплює напівпрефіксальні утворення і дієслівні одиниці із складеними прислівниками, які не виявляють семантичних, синтаксичних і словотвірних властивостей напівпрефіксів *ab-*, *an-*, *auf-* та відрізняються від додатків до дієслів (*Verbzusätze*) *vor-*, *nach-*, *zu-*. Для характеристики складених дієслів як дієслівних сполучень Г. Вельманн використовує характеристику функціонування прислівників як самостійних членів речення, що зазвичай наводять як аргумент на користь визнання складених дієслів із займенниковими прислівниками напряму синтаксичними сполученнями [15, с. 438].

Другий погляд передбачає трактування складених дієслів із транслокальними превербами як синтаксичної конструкції. Так Г. Брінкманн [8, с. 385-387] розглядає складені дієслова із транслокальними превербами як дієслівні сполучення з прислівниками (*verbale Gefüge*). Прийменниковий прислівник (*Beziehungswort*: напр., *-ein*, *-auf*) сполучається з обставиною напряму *hin/her* і виступає займенником, тобто заміщає іменник. Складений займенниковий прислівник семантично відокремлений від дієслівного процесу. Сполучення *hin/her* із *Beziehungswort* недієслівною частиною дієслівного сполучення виконує функцію позначення напряму дієслівного процесу. Займенниковий прислівник разом із дієсловом семантично не позначають єдиного руху, чим обгрунтоване окреме написання займенникового прислівника і дієслова. Г. Брінкманн вважає, що межу між написанням разом чи окремо насправді встановити не просто [8, с. 387].

У. Енгель теж відстоює синтаксичність конструкції "займенниковий прислівник + дієслово" [9, с. 442]. Сполучення прислівника з дієсловом є структурованими словосполученнями з першим компонентом доповненням напряму (*Direktivergänzung*). Написання разом є конвенційним.

Синтаксична самостійність займенникового прислівника зумовлена його позицією у реченні та синтаксичними зв'язками, на думку Н.Л. Левінсона [2, с. 8]. А.С. Юханов [7] вважає, що ознаками цих утворень є реальні синтаксичні зв'язки між компонентами цих дієслів, можливість синтаксичних зв'язків їхніх компонентів з іншими словами речення та можливість заміщення займенниково-прислівникових компонентів словами чи словосполученнями із подібною семантикою. При заміщенні не виникає зміни загального значення прислівниково-дієслівного комплексу. Вказані ознаки відсутні лише для складених дієслів асинтаксичного характеру, тому що вони виступають повністю або частково ідіоматичними утвореннями [8, с.6].

На відміну від вище згаданих думок і поглядів К.С. Бриковський [1] і К.А. Левковская [3] називають конструкцію "займенниковий прислівник + дієслово" словосполученнями фразеологічного характеру. К.С. Бриковський не вважає ці дієслівні одиниці цільнооформленими словами. Прислівникові компоненти складених дієслів є для нього уточненими придієслівними прислівниками. Дієслівними фразеологічними одиницями з прислівниковими частками (*aufstehen*, *ankommen*) та прислівниками (*heranwachsen*, *herausfordern*) називає К.А. Левковская дієслова з першими прийменниково-прислівниковими компонентами і прислівниковими компонентами. Прислівникові компоненти таких дієслівних одиниць співвідносяться з прийменниками та прислівниками.

У пізнішій праці К.А. Левковської [4] лексичні одиниці на зразок *hinauf*, *herauf* розглянуто як слова та придієслівні прислівники, але не як дієслівні префікси ("напівпрефікси"), оскільки вони мають структурні та семантичні ознаки окремих слів [4, с. 25].

Література:

1. Брыковский К. С. Глагольные единицы типа *aufgehen* и типа *hinaufgehen* в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Моск. Ордена Ленина гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1955. – 16 с.
2. Левинсон Н. Л. Соединение локального наречия и глагола в немецком языке как словосочетание и как сложное слово: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / АН СССР. Ленингр. отд-ние Ин-та языкознания. – Л., 1971. – 29 с.
3. Левковская К. А. Лексикология современного немецкого языка: Учебник для ин-тов и фак-тов иностр. яз. – М.: Высш. школа, 1968. – 319 с.
4. Левковская К. А., Пророкова В. М., Сергиенко Л. В. Местоимения и местоименные слова: Пособие по грамматике немецкого языка. – М.: Высш. школа, 1979. – 172 с.
5. Москальская О. И. Грамматика немецкого языка. (Теорет. курс). Морфология. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1956. – 394 с.
6. Степанова М. Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. – М.: Рус. яз., 1979. – 537 с.
7. Юханов А. С. Глагольно-наречные единицы с *auf*, *hinauf/herauf*, *empor*, *hoch*: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Калининский гос. ун-т. – Калинин, 1972. – 22 с.
8. Brinkmann H. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. – 2., neu bearb. u. erw. Aufl. – Düsseldorf: Pädagog. Verl. Schwann, 1971. – 939 S.
9. Engel U. Deutsche Grammatik. – 3., verb. Aufl. – Heidelberg: Gross, 1996. – 888 S.
10. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – 5. Aufl. – Tübingen: Niemeyer, 1982. – 363 S.
11. Henzen W. Deutsche Wortbildung. – 3. Aufl. – Tübingen: Niemeyer, 1965. – 314 S.
12. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache. / Bearb. von Günter Starke. – 8., durchges. Aufl. – Leipzig: Bibliogr. Inst., 1984. – 488 S.
13. Paul H. Deutsche Grammatik. Bd. V., Teil 4: Wlehre. – Unveränd. Nachdr. d. 1. Aufl. von 1916–1920. – Tübingen: Niemeyer, 1968. – S. 567-625.
14. Stepanova M.D., Černyševa I.I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Moskau: Vysšaja škola, 1986. – 247 S.
15. Wellmann H. Die Wortbildung // Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Der Duden in 12 Bänden. / Hrsg. u. bearb. von Günther Drosdowski in Zusammenarbeit mit Peter Eisenberg u.a. – 5., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. – Mannheim: Dudenverl., 1995. – Bd.4. – S. 420-464.
16. Wilmanns W. Deutsche Grammatik. II. Abt.: WB. – Straßburg: Trübner. – 186 S.